

Brzezińska, Jadwiga

Nowoczesne opracowanie historii farmacji

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 51/2, 276-278

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przypis

¹ W 2002 roku ukazała się monografia prezentująca historię Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Zob. *Historia Wydziałów Lekarskiego i Farmaceutycznego oraz Akademii Medycznej we Wrocławiu w latach 1702–2002*. Wrocław 2002.

Beata Wysakowska
Instytut Historii Nauki PAN
(Warszawa)

NOWOCZESNE OPRACOWANIE HISTORII FARMACJI

Rudolf Schmitz: *Geschichte der Pharmazie*. Band II. *Von der früheren Neuzeit bis zur Gegenwart*. Von Christoph Friedrich und Wolf-Dieter Müller-Jahnke. Govi – Verlag Eschborn 2005.

Wielkim wydarzeniem dla środowiska farmaceutycznego jest ukazanie się książki, omawiającej w sposób encyklopedyczny rozwój i problemy farmacji w okresie od 1500 do 2000 r. Publikacja ta, licząca 1250 stron, poświęcona jest wprawdzie farmacji niemieckiej, ale opisane tam sytuacje miały też miejsce w naszym aptekarstwie. W literaturze światowej nie było dotąd dzieła, któreby w sposób nowoczesny i wyczerpujący przedstawiło złożoną problematykę dystrybucji i produkcji leków, rolę ludzi zaangażowanych w te czynności, wpływ czynników politycznych i społecznych, kultury, nauki, gospodarki i techniki na rozwój i sytuację farmacji na przestrzeni wieków.

Zamysł opracowania nowoczesnego dzieła, dotyczącego historii farmacji, powziął w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia prof. Rudolf Schmitz, dyrektor Instytutu Historii Farmacji w Marburgu. Miało ono składać się z 2 tomów, obejmujących czasy najdawniejsze do współczesnych. Nagła śmierć profesora w 1992 r. przeszkodziła mu w realizacji tego zamiaru. Ukazał się tylko tom pierwszy, a drugi przygotowali już jego następcy w Instytucie Historii Farmacji w Marburgu, dyrektor prof. dr hab. Christoph Friedrich oraz prof. dr hab. Wolf-Dieter Müller – Jahnke.

Omawiany drugi tom dzieła przedstawia w bardzo szerokim zarysie problematykę leku, aptekarstwa i nauk farmaceutycznych od początku czasów nowożytnych do czasów współczesnych. Ten bogaty w wydarzenia czasookres został podzielony na dwie części. Pierwszy rozdział obejmuje dzieje farmacji od renesansu do baroku i oświecenia. Natomiast drugi rozdział – okres nowożytny po czasy najnowsze, czyli od 1789 do 2000 r.

Farmacja w czasach renesansu, której dzieje otwierają karty książki, to okres wielkich wydarzeń w historii kultury, nauki, medycyny, gospodarki i społeczeństw. Okres ten charakteryzuje fascynacja kulturą antyczną oraz filozofią

Platona i Arystotelesa. Powstają uniwersytety, drukowane są herbarze, zakładane biblioteki i ogrody botaniczne. Pojawia się reformacja i kontrreformacja, nowe teorie terapeutyczne: jatrografia i astromedycyna. Medycyna uniwersytecka zajmuje się komentowaniem dzieł Galena, powstają różne zielniki, pojawiają się nowe surowce lecznicze z obcych krajów (z Ameryki – kora chinowa, drzewo gwajakowe, korzeń sarsaparyli, tabaka; z Afryki – aloes i kamfora).

Na tle ówczesnych wydarzeń, poglądów i wiedzy – omówione zostały: wygląd aptek, ich wyposażenie, przyrządy stosowane w recepturze, apteczki podrózne i wojskowe, prawodawstwo medyczne, farmakopee i taxy, zasady sporządzania leków i kontroli aptek, sprzedaż leków poza aptekami, konkurencje materialistów i wędrownych handlarzy, system kształcenia rzemieślniczego w aptekach, pozycję socjalną aptekarza, jego rolę jako promotora sztuki, wreszcie postać aptekarza w dziełach sztuki.

Ważny wpływ na asortyment leków w aptecce wywarł Paracelsus (1493–1541). Jego teorie miały zwolenników ale i przeciwników. Wywołały rozwój jatrochemii i zastosowanie leków chemiatrycznych.

Okres baroku i oświecenia przyniósł nowe poglądy na obraz świata – przeświadczenie, że tylko eksperyment stanowi dowód naukowy. Pojawiły się nowe teorie: pneumatyczna i molekularna, korpuskularna i flogistonowa. Wiedza koncentrowała się w akademiach. W aptecce pojawiły się leki „obrzydliwe” i środki tajemne. Panujący merkantylizm wywarł wpływ na aptekarstwo. Pojawiły się pierwsze manufaktury, władcy absolutni starali się uporządkować prawodawstwo medyczne.

Część druga książki obejmuje czasy nowożytny i najnowsze (1789–2000). Jest to szczególnie fascynujący okres w dziejach aptekarstwa, pełen osiągnięć, ale także konfliktów i tragicznych wydarzeń, związanych z pierwszą i drugą wojną światową.

Wiek XIX przyniósł dalszy rozwój nauk przyrodniczych, chemicznych i medycznych. Wiek XX wprowadził pojęcie substancji jako środka leczniczego i wyodrębnienie ich z różnych surowców naturalnych (odkrycie morfiny, glikozydów, antybiotyków, witamin). Do arsenału leków wprowadzono hormony, szczepionki oraz bardzo dużo środków syntetycznych (aspiryna, chlorpromazyna, barbiturany, antagoniści wapnia, trankwilizatory, antyalergica). Nastąpił rozwój biotechnologii. W laboratoriach zastosowano nowe metody poszukiwania leków: kombinatoryczną, skryningową oraz modelowanie molekuł za pomocą komputera.

Żywiłowy rozwój leków chemicznych przyniósł jednak i przypadki ich szkodliwego działania ubocznego (contergen). W związku z tym pojawiły się zalecenia medycyny komplementarnej o powrót do naturalnych środków leczniczych. W następstwie rozwoju bakteriologii wyprowadzono obowiązek sterylnego sporządzania leków w przemyśle i aptekach. Lek stał się produktem masowym, promowany natarczywą reklamą. Doprowadziło to do niekorzystnych

zjawisk: polipragmazji, narkomanii, stosowania środków dopingujących. Nadużywanie leków zmusiło do zaostrzenia prawodawstwa medycznego.

Zawód aptekarski dostosował się w XIX i XX wieku do rozwoju wiedzy. Kształcenie rzemieślnicze zaniknęło na rzecz kształcenia uniwersyteckiego. Trwało ono coraz dłużej, obejmując dyscypliny ważne dla nowej roli aptekarza-znawcy leków i doradcy pacjenta. Nastąpił rozwój różnych farmaceutycznych kierunków wiedzy. Wszechstronnie wykształcony farmaceuta znajdował coraz częściej zatrudnienie poza apteką.

Duże przeobrażenia nastąpiły w funkcjonowaniu placówek aptecznych. W miejsce przywilejów wydawano koncesje realne a potem osobiste. Zmienił się nie tylko asortyment leków, ale także wystrój aptek, ich wyposażenie, metoda promocji. Na sytuację w aptekach miały wpływ dwie wojny światowe, tragiczne losy aptekarzy (obozy koncentracyjne, eksterminacja żydów), inflacja, emancypacja kobiet, konieczność współpracy z Kasami Chorych.

Ważnym działem farmacji stał się przemysł farmaceutyczny i hurt apteczny. Z laboratoriów przyaptecznych rozwinęły się fabryki chemiczne i przemysł środków galenowych. Prawa patentowe, generyki, globalizacja – to problemy farmaceutycznych potentatów przemysłowych. Przeobrażenia i unowocześnienie wkroczyło do hurtu aptecznego. Różnorodne problemy nurtujące wszystkie środowiska farmaceutycznego znalazły swoje odzwierciedlenie w publicystyce, w działalności stowarzyszeń zawodowych i naukowych. Nastąpiło szybkie dostosowanie się nauki i zawodu farmaceutycznego do aktualnych trendów gospodarczych, kulturowych i technicznych.

Zarysowane tu skrótowo niektóre treści tego bogatego dzieła naświetlają z encyklopedyczną wiernością różnorakie sytuacje i problemy środowiska farmaceutycznego, wywołane przez polityczne i gospodarcze zależności, poglądy, teorie i odkrycia naukowe, rozwój wiedzy i techniki.

Książka została starannie wydana przez słynną oficynę farmaceutyczną Govi. Zawiera na końcu wykaz skrótów i literatury, indeks nazwisk, wykaz ilustracji. W przedmowie przedstawiono drogę od koncepcji dzieła do jego realizacji. Podkreślono, że jest to jedyne tej miary, obszerne i nowoczesne dzieło, poświęcone dziejom farmacji, które ukazało się 100 lat od pierwszej historii farmacji Hermanna Schelenza z 1904 r. i 70 lat od dzieła A. Adlunga i G. Urdanga z 1935 r., które służyły przez lata jako główne źródło wiedzy o przeszłości europejskiej farmacji. Na początku XXI w. książki te doczekały się zastąpienia przez dzieło o wybitnej wartości i nowoczesnej strukturze. To nowe opracowanie nie ma sobie równego na świecie i będzie jeszcze przez dziesiątki lat służyło farmaceutom i historykom. Powinno znaleźć się w każdej bibliotece naukowej, w muzeach farmacji, w instytutach i uczelniach. Także na biurku każdego naukowca i aptekarza.

Jadwiga Brzezińska
(Kolobrzeg)